

RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES Humanisták verses levélváltása

„Cosa di rara eleganza” – így jellemzi Aeneas Silvius és Janus Pannonius verses levélváltását Guido Martelotti.¹ Ugyanerről Frank-Rutger Hausmann azt írja: „Derartige Wechselspiele schätzten die Humanisten sehr.”² És valóban, a humanista versantológia-kéziratok tanúskodnak arról, hogy milyen kedvelt volt ez a szellemi labdajáték egykor. Bruni, Beccadelli, Marrasio, Guarino, Strozza, Porcellio, Zovenzoni csak a legnevesebbek, de szinte valamennyi „rimatore” a XV. században minden lehető alkalmat megragadott arra, hogy a kapcsolatteremtésre a verses formát is fölhasználja. Ezek után azt várhatnók, hogy az utókor is vette a labdát, és a jelenségre fölfigyelt. Hát nem így van. A föntebbi két, kétségtelenül kiváló szaktekintélytől származó sommás megállapításon kívül ezen két irodalmi műfajjal kapcsolatban a vizsgálatoknak nyomára sem bukkantam.

A jelenség magyarázata nagyon egyszerű, az egészen a legutóbbi időkig szokásos filológiai gyakorlatban rejlik. A szövegkiadások, akár életművet, akár levelezést adtak közre, mindig csak a „tőle” való darabokra korlátozódtak. A „hozzá” írtakra legjobb esetben is csak a jegyzet vagy a kommentár hívta föl a figyelmet. Így a valaha összetartozó párdarabok csonkán kerültek kiadásra. Ludwig Bertalot humanista antológiákat vizsgáló tanulmányai erre bőséges példatárat nyújtanak.³ Ma már más a helyzet. Csak utalok Besomi–Regoliosi mintaszerű Lorenzo Valla-levelezéskiadására, ahol a szám- és betűkombináció segítségével megoldották a sorszámozás kérdését is.⁴ Itt már a teljes levélpárok vannak. Nyilvánvalóan így kell eljárni a verses levelezések kiadásánál is. A szövegközlés így a filológiai támaszadás mellett az esztétikai vizsgálódásra is alapot nyújthat.

1 Guido MARTELOTTI recenziója Frank-Rutger Hausmann cikkéről (lásd a 2. jegyzetet), *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa*, Ser. III, 7(1977), 1562, idézi Scevola MARIOTTI, *La corrispondenza poetica di Giano Pannonio ed Enea Silvio Piccolomini = Umanesimo e rinascimento: Studi offerti a Paul Oskar Kristeller*, Firenze, 1980, 45.

2 Frank-Rutger HAUSMANN, *Martial in Italien*, *Studi medievali*, Ser. III, 17(1976), 194.

3 Ludwig BERTALOT, *Studien zum italienischen und deutsche Humanismus*, 2 Bde, Roma, 1975, passim.

4 Laurentius VALLA, *Epistole*, edd. Ottavio BESOMI, Mariangela REGOLIOSI, Padova, 1984.

A műfaji kérdéssel én a Janus Pannonius-kiadás munkálatai során kerültem szembe. Janus is művelte ezt a műfajt. Az oda-vissza versek, szerencsére, nagyrészt fönnt is maradtak. Mivel előmunkálatokat nem találtam, első kísérletként, és csak néhány megfigyeléssel teszek próbát a téma körülhatárolására. Úgy látom, hogy ha egy versnek címzettje van, valakihez szól, akkor az lehet kísérője valamilyen műnek, esetleg ajándéktárgynak, de a szerző ajánlhatja így önmagát is. Lehet a vers tárgya köszönet, meghívás, öröm, esetleg részvét kifejezése, vagy éppen gyalázkodó invektíva – amire még vissza is vágnak. Mindezeket nem sorolnám a verses levélváltás műfajába, bár kétségtelenül az emberi kapcsolattartás irodalmi változatai. Témánkat leszűkítem az olyan verses levélre, amelyre válasz is érkezett, vagy legalábbis vártak rá: azaz az *epistola* elküldött poétai változatára. A műfajt csak körülírni tudjuk, nincs rá terminus. Az *epistola* ugyanis foglalt fogalom. A humanista kézikönyv szerint: *epistola est oratio pedestris*.⁵ Ez tehát az orátor irodalmi tevékenységének körébe tartozik. Ha a poeta házikabátot ölt, akkor verses levéllel keresi meg barátját.

A humanista irodalom gyökereit kutatva járt út az ókori minták keresése. A biztos fogódzó ebben az esetben hiányzik. Az ókori irodalomban a verses levél egyoldalú, nem jött, vagy nem maradt fönnt a rá adott válasz. Egyébként Horatius és Ovidius is az *epistola*, *littera* vagy *scriptum* megjelölést használták. Ez pedig mindegyik foglalt fogalom volt már az ókorban, és a XV. században is.⁶

Ha nem is előzmények nélkül – és itt Petrarca gondolok – a verses kapcsolattartás a XV. századi Itáliában lett triviális műfajja. Ott, ahol a fejedelemségek egymással ádáz ellenségeskedésben voltak, ez az eszköz szabadon járt-kelt. Távol-ságok számára nem léteztek, mert a *respublica litteraria* hálójá átszötte egész Itáliát. De átmerészkedett az Alpokon is. Az egy nyelven beszélő *uatesek* üzengettek vele egymásnak. A személyes kapcsolattartás formái ezek, és ezért nem sorolom közéjük Basinio Ovidiust imitáló Isotta-Malatesta levélváltását.

Úgy tűnik, hogy az ókori fiktív verses levelezés a humanisták körében született e világra, valóságos alakot öltött. A műfajt ők egymás között sokszor egyszerűen Camenáknak vagy Musának nevezték. Aki ilyenkor valóban „pedestris”, az üzenet gyalogpostása. Leggyakrabban, úgy tűnik, mégis a „tabellae” megnevezést használták. Ez a sokjelentésű szó az ókorban a sebtében rótt prózai üzenetváltás hordozója is volt. Közvetítését – mint Festus szabatos leírásából tudjuk – a „tabellariusra” bízta. Verses formát, tehát irodalmi műfaj rangjára emelést a humanistáknál talán a proprius (3,23) hely alapján nyert. Ókori örökségként továbbra is megtartotta, talán éppen a várakozó tabellarius miatt azt, hogy a sietve rótt sorokra ugyanolyan gyors választ vártak.⁷ Így írja például Marrasio Guarinónak:

5 Vat. Borg. Lat. 214, f. 177.

6 I. SYKUTRIS, *Epistolographie*, RE Suppl. V, 207–208; Peter Lebrecht SCHMIDT, *Epistolographie = Der Kleine Pauly*, II, München, 1979, 327.

7 Festusnál például (FEST. p. 490, 492): „Tabellis pro chartis utebantur antiqui, quibus utro citro, sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab imperatoribus.”

Postquam tu nostris respondes, dive, tabellis⁸

Vagy Aeneas Silvius:

Petre, tuas legi, quam longa est nocte, tabellas.⁹

Janus Pannonius éppen a műfaj elleni vétség: a késlekedés miatt szabadkozik:

Tardavere meae nimium, Timothee, tabellae¹⁰

Vannak ennek az új műfajnak külső formai jegyei is, amelyek éppen a nagy példaanyag segítségével megfigyelhetők. Mint a prózai levélnél, itt is az élen sokszor a küldő és a címzett szerepel a S(alutem) P(lurimum) D(icit), vagy csak a S(alutem) formulával. Ha ez hiányzik, talán csak a másolás során maradt le. Zárást nem mindig találunk, ha mégis, az ilyenféle:

Nec dare te pudet mihi ad hoc responsa, Guarine¹¹

Vagy:

Falsane sic igitur de Iano fabula cantet,
Scire cupido mihi est, dirige, Iane, velim.¹²

De az ide-oda üzengetést a gyökerekre mutató ovidiusi formulával le is lehet zárni:

Nec mihi rescribas, sed magis ipse veni.¹³

A versforma az alkalomhoz illeszkedett, de függött a költő verselőkészségétől is. A válasz ugyanabban a formában íródott, mint amilyenben a címzettet fölkeresték. Disztichonra disztichonnal válaszoltak, és a hendecasyllabus is visszatért a küldőhöz. Más forma is akad, még az igazán lírai sapphói strófával is megtisztelték egymást.

8 *Epistolario di Guarino Veronese*, raccolto da Remigio SABBADINI, I-III, Venezia, 1916, II, 153.

9 Aeneas Silvii PICCOLOMINI [...] *Opera inedita*, descr. J. CUGNONI, Roma, 1883, Nr. XLV.

10 Ifj. HORVÁTH János, *Janus Pannonius ismeretlen versei a Sevillai-kódexben*, ItK, 78(1974), 612.

11 SABBADINI, *i. m.*, II, 675.

12 ÁBEL Jenő, *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*, Bp., 1880, 120.

13 IANI PANNONII *Poëmata [...]* *omnia*, pars 1, Traiecti ad Rhenum, 1784 (a továbbiakban: *Poëmata*), Epigr. II,14; IANI PANNONII *Opera omnia*: JANUS PANNONIUS *Összes munkái*, közrebocsátja V. KOVÁCS Sándor, átdolg. bőv. kiad., Bp., 1987 (a továbbiakban: V. KOVÁCS), 27. epigr., 20.

De a versre olykor a prózai válasz is megengedett volt, ahogy Marrasius írja Leonardo Bruninak:

Nec pigeat nostris te respondere tabellis
sive velis prosa, carmine sive velis.¹⁴

A témát az alkalom adta. Talán csak annyit érdemes megjegyezni, hogy gyászos hír közlésére nem ez volt a szokásos forma. A verses levélváltás játékos műfaj, amelyhez nélkülözhetetlen volt, hogy művelője könnyed fölénytel birtokolja a latin költői nyelvet. A klasszikusokból átemelt formulákból nem lehetett mindig az alkalom-szülte verset fölépíteni.

Hogy ez a levelező-hálózat térben eddig terjedt a XV. században, arra Janus Pannonius költői életpályáját hozzuk föl például. Tizenegy itáliai tanulóéve (1447–1458) és az ezt követő tizennégy itthoni év bővelkednek e kapcsolattartás produktumaival. Érdekes megvizsgálni azt, hogy e kapcsolati, majd utóbb kapaszkodó forma keretében hogyan rejtőzik a lírikus Janus.

Az itáliai kortársak maguk közé fogadták az Alpokon túlról, barbár földről érkezett tehetséges ifjút, ezt magától Guarinótól is tudjuk. A tanítványára büszke mester „gente Pannonius, Italicus moribus, doctrina mirandus immo vero stupendus”-nak jellemezte.¹⁵ Képességei közül éppen könnyed versszerző készségét csodálták leginkább. Battista Guarino, a tanulótlárs szerint akár ezer sort is képes volt egy nap emlékezetből este leírni.¹⁶

A ferrarai költőket is reprezentáló modenai Bevilacqua-kódex megőrizte Janus két egészen ifjúkori levélváltását is.¹⁷ Az első egy iskolai versenyföladat sikeres megoldását követte. Tanulótlárs, Francesco Durante verssel ünnepelte sikerét, és buzdította a további tanulásra.¹⁸ Válaszversében Janus erre ígéretet is tesz. A gyerekkori próbálkozásnál jelentősebb a másik, a Strozzával való levélváltás: a gyűrű-certamen.¹⁹ Az alkalmat Tito Strozza verse szolgáltatta, amelyet az a kedvesétől kapott gyűrűre írt. Janus a nála tíz évvel idősebb barátot inti, hogy a gyűrűvel együtt vesse el a szerelmet is, meg az ilyen témájú verseket is. Válasszon nemesebb témát. Akár az ókor, akár saját kora bővelkedik ilyenekben. Ott az igaz hitért küzdő Pannonia. Az elesett hősök között maga a király is, méltó téma a megörökítésre. Ő maga, Janus erre még nem érez elég erőt magában:

14 Johannis MARRASII *Angelinethum et carmina varia*, a cura di Gianvito RESTA, Palermo, 1976, 112.

15 SABBADINI, *i. m.*, 675.

16 ÁBEL, *i. m.*, 206.

17 Modena, Est. Lat. 1080, ff. 31v–42v.

18 *Poëmata*, *i. m.*, Eleg. II,11; V. KOVÁCS, *i. m.*, 6. eleg.; ÁBEL, *i. m.*, 145–146.

19 *Poëmata*, *i. m.*, Eleg. II,7–10; V. KOVÁCS, *i. m.*, 3, 5. eleg. (csak Janus versei).

Quippe ego non possum tantis me accingere rebus
Cum meus in primo pulvere sudet equus.²⁰

Janus 230 soros levelére Strozza késlekedve 378 sorral válaszolt. Janus újabb válasza a műremeket méltányolja, de a késést nehezményezi:

Sic tu, sera meis reddens responsa tabellis
Misisti dignos posteritate sonos.²¹

A levélváltás bővelkedik tanulságokban. Guarino körében a szerelmi lírát nem becsülték. Szerintük ez elvonja az erőt a nagyobb témák megverselésétől. Ugyanakkor a valódi élményt nélkülöző, papír-erotikus epigrammákat a mester tűrte, a diáktársak mint ujjgyakorlatokat élvezték. Akinek megadatott a verselés tudománya, az nagyobbra hivatott, a nagy epikus mű megírására. Ez volt minden valamire való vates kitűzött terve. A még Leonello herceg idejében keletkezett gyűrtí-certamen tanúsítja, hogy már Janus fejében is fölöttött a terv. Egy társa biztatta is az „ardua” téma megverselésére, de kora miatt ezt még ekkor elutasította.²² Strozza udvari hőskölteménye, a *Borsias* végül is elkészült. De mivel a nyolcvanadik évét is megért költő azt haláláig csiszolta, a kortársak nem láthatták, az utókor is csak újabban fedezte föl.²³ Annál nagyobb volt a hatása a levélváltásnak, amely a század második felében iskolai tananyag volt Ferrarában. A diákok buzgón másolták.

Korábban a ferrarai Studio tanára volt, de Veronába távozott a később híres jogtudós Bartolomeo Cevola. Janus verses levelet írt neki, mert:

Vivimus absentes, nec amatos cernere vultus,
Nec dare, nec verbis reddere verba licet.
Quod loqueris mecum, solae sunt causa tabellae,
Quod mea dicta legis, littera sola facit.²⁴

Már mint hírneves verselőt kereste meg Janust Ferrarában a veronai Timoteo Maffei, valószínűleg ő is verses levéllel. Maffei egykor szintén Guarino tanítványa volt, Janus idejében már nagyhatású egyházi szónokként ünnepelték. Védőíratot szerkesztett, amelyben a humanizmust igyekezett összeegyeztetni az egyházi szolgálattal. Ennek megverselését kérte Janustól, aki kitért a fölkérés elől:

Tardavere meae nimium, Timothee, tabellae
Polliciti dudum praeteriere dies

20 *Poëmata*, i. m., Eleg. II,8; V. KOVÁCS, i. m., 3. eleg., 195–196.

21 *Poëmata*, i. m., Eleg. II,10; V. KOVÁCS, i. m., 5. eleg., 7–8.

22 *Poëmata*, i. m., Epigr. II,20; V. KOVÁCS, i. m., 63. epigr.

23 *Die Borsias* des Tito STROZZI, hrsg. Walter LUDWIG, München, 1977.

24 ÁBEL, i. m., 96; V. KOVÁCS, i. m., 19. eleg., 41–44. Bartolomeo Cipolláról: C. RUFFINO
= *Dizionario Biografico degli Italiani*, 25, Roma, 1981, 709–713.

és mert nem ért a témához, nem vállalkozik a megverselésére.²⁵

1455-ből való a híres, Aeneas Silviuszal való verses levélváltás.²⁶ Ez év elején a már húsz éves Janust egy időre hazarendelték Itáliából, hogy tisztességes egyházi javadalmát, a váradi custodiátust átvegye. Ez Janus számára véget vetett a diákevek anyagi függőségének, és a társadalomban is státust jelentett. Ezt tudnunk kell, hogy a versek magabiztos hangvételét megértjük. Aeneas Silviusnak már korábban is volt alkalma az ifjú költőt megismerni, amikor Frigyes császárt kísérte Itáliába 1452 tavaszán. Akkor Janus császárt köszöntő verse a ferrarai udvar reprezentációjának része volt. Most nagybátyját, Vitéz János kancellárt kísérte a Wiener Neustadt-i diétára. Vitéz és Aeneas Silvius bensőséges kapcsolata ismert, így megvolt a lehetőség arra, hogy találkozzanak. A verseléssel már fölhagyott Aeneas Janus verseit szerette volna látni. Verses levelére Janus ugyanúgy válaszolt. Védekezik, nem mérhető össze a kettejük teljesítménye, különben is csak az imént jött Itáliából, nem is hozott mindent magával. Küldje el inkább Aeneas az övét:

Ne dubites: censor non ero, lector ero.²⁷

Majd újabb verses üzenetében egy Martialis-kötetet kér tőle. Ezeknek a verses leveleknek már az ókortól kedvelt tárgya a könyvkérés. Martalist meg különösen szívesen kéregettek. Aeneas válasza: nem kíván verseivel az ifjúval megmérkőzni:

Dum iuvenes fuimus, Pegasaeo e fonte liquores
hausimus, et nullum scribere pondus erat.
nunc oblita mihi sunt carmina, friguit aetas,
atque sepulcralis unica cura mihi est.²⁸

Ami Martalist illeti, jobban tenné, ha a Szentírást olvasná, benne Krisztus tanításait. Viszontválaszában Janus visszautasítja a mentegetőzést: a nála jóval idősebb férfi most van a csúcson, nem lefelé megy:

Nos petimus, tu summa tenes; spes lubrica nobis
spondet adhuc, quod iam res dedit ipsa tibi.

Martalist pedig, ha megkapja, úgy fogja olvasni, hogy szeme átsiklik a pajzán sorokon.

„Tavasz és ősz találkozása” – írja e versekről Huszti József.²⁹ A nála harminc évvel idősebb diplomata főpap talán egy kicsit példakép is volt Janus előtt. Azt írja egy helyen: „Nunc, nunc studendum esset et componendum, cum per aetatem sensus

25 Ifj. HORVÁTH, *i. m.*, 612; V. KOVÁCS, *i. m.*, 454. epigr., 1–2.

26 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,381–384; V. KOVÁCS, *i. m.*, 179–181. epigr. (csak Janus versei).

27 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,384; V. KOVÁCS, *i. m.*, 181. epigr., 8.

28 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,382, 7–10.

29 HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931, 38.

viget, ingenium valet, et animus nihil fastidit, senectutis si quid accesserit, dandum erit non tam litteris, quam moribus, non tam gloriae mundi, quam animae salutis. haec ipsa, in quibus nunc iuveniliter exultantes ludimus aut omittenda erunt, aut mutanda, et ad bene vivendum a bene dicendo penitus transeundum.”³⁰

Itáliába visszatérve, megismerkedett Velencében Giovanni Sagundinóval, Niccolo Sagundino fiával. Tőle szerzett tudomást Pontano verseiről, és ezeket tüstént el is kérte tőle. Pontano 1451-ben járt ugyan Ferrarában, de Janus akkor éppen Magyarországon volt, így nem találkozhattak. Sagundino és Janus versei, 2-2 verspár, követik formában a kért Pontano-verseket:

Ioannem pete, Musa, Chalcidensem
Pontani hendecasyllabos poetae
Ad nos mittere ne moretur, insta.³¹

A válasz:

Fer nunc, Musa, tuo meoque Ianno
Pontani hendecasyllabos poetae.³²

1458-ban, amikor Mátyás került a trónra, Janust hazarendelték. Jogi tanulmányait lezárta Padovában. A nyár elején hivatalos látogatást tett Rómában új egyházi méltósága, a titeli prépostság megerősítése ügyében. Ekkor ismerkedett meg a Kúria humanistáival, Perottival és Agapito Cincióval. Az előbbit magasztalta, az utóbbitól elkérte verseit.³³ Az egyetem körül csoportosulók közül Pietro Odi verssel magasztalta,³⁴ Pomponio Leto viszont eldugta előle irományait. Ezért két korholó epigrammát meg egy hendecasyllabust is kapott.³⁵ Nyilván valamennyi versére válasz is érkezett.

1458 a nagy változás éve, Janus kiszakad itáliai barátainak közösségéből. Folyamatos kapcsolatban ezután már csak ferrarai tanuló társával, Galeotto Marzióval marad. Ezt a két külsőre is, belsőre is annyira eltérő alkatú férfit más-más érdek fűzte egymáshoz. Durva egyszerűsítés volna, ha emögött egyik részről csak az anyagiakat, másik részről meg a nosztalgiát föltételeznénk. Levelezésük versben és prózában folyamatos volt.³⁶ Janus orvost kért tőle, és a verseit küldte neki javításra. Valójában a társtalan költő próbálkozásai ezek, hogy újra összekösse a szétszakadt szálakat.

30 IANI PANNONII *Opusculorum* [...] pars 2, Traiecti ad Rhenum, 1784 (a továbbiakban: *Opuscula*), 100–101.

31 ÁBEL, *i. m.*, 99–100, 1–3.

32 ÁBEL, *i. m.*, 100, 1–2.

33 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,32, I,71.

34 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,252.

35 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,367, I,368, I,371.

36 ÁBEL, *i. m.*, 144–145; *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I,35, I,65, I,138–139; V. KOVÁCS, *i. m.*, 458, 405, 408, 370. epigr.

Galeottótól javíttatlanul kapta vissza küldeményeit, a válaszok is késve érkezhettek. Mindenesetre Janustól e levelezés több darabot tartalmaz, mint a lusta Galeottótól.

Megmaradt a kapcsolat Battista Guarinóval is. Az apjára írt *Panegyricus*, a humanista *pietas*nak ez a méltán híres emléke Battistát hálára készítette. Verses levelekkel kereste föl Janust, köszönte a Magyarországról jött ajándékokat, amelyek aligha mentek kísérő vers nélkül.³⁷

1465-ben újra Itáliában járt Janus. A király orátoraként, fényes kísérettel ment Rómába. Megrohanták a hízelgő haszonlesők. Porcellio, e műfaj gátlástalan minta-példánya, sietett ajándékkal és verssel is üdvözölni:

Sume, pater divine, tui munuscula vatis

Janus is verssel, és nemcsak verssel honorálta a figyelmességet.³⁸ Porcellio igen sok fönymaradt autográfja között ez a vers is tanúsítja, hogy egy-egy ilyen műalkotás hányszor került még fölhasználásra. Az átvilágítás segítségével még látható, hogy a vers első címzettje Janus Pannonius volt. De a pergamen csaknem lukas a sok átjavítástól. Az újabb meg újabb címzettek között kardinális is részesült a megtiszteltetésben.³⁹

Rómából hazafelé tartva Ferrarában találkozott a hajdani Guarino-tanítvánnyal, Gaspere Tribaccóval. Ez elhalmozta verseivel. Verses levélváltásuk egyike e műfaj kedves és szellemes változatának. Az történt, hogy Janust, valószínűleg Rómában, meglopták. Tribacco kérdése az volt, hogy hogyan eshetett meg ilyesmi a „bifrons” Janusszal. Janus válasza: Argosnak száz szeme volt, mégis áldozatul esett Hermés kardjának. Tribacco új szál volt, amely Janust a sóvárgott múltjához kötötte. Levelezésük folytatódott. Janus Tribaccónak vallotta meg, hogy itt, a háború szaggatta Pannoniában mennyire hiányzik neki Itália, a múzsák ottani közössége:

Vobis ingenium, vobis dedit ore rotundo
Musa loqui; externi barbara turba sumus.
Nec Geticum, Pallas colit aut Cyllenius, Histrum,
sed Phaethontei, brachia amoena Padi.
Istrum concreto vectantem praelia dorso,
Mars colit, et Martis sanguinolenta soror.⁴⁰

Itthon a kortársak között kevés rokonlélekre talált, bár az ifjabb nemzedékben már akadtak, akiknek eszményképül szolgált. Tőle várták a nagy nemzeti hőskölteményt. Két ifjú költőtársa verses buzdítását fáradtan utasította el.⁴¹ Hivatala, a szlavón bánóság egyúttal a déli végek védelmét róta rá, a költő Mars „milese” lett. Az

37 ÁBEL, *i. m.*, 146–150.

38 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. II, 17–18; V. KOVÁCS, *i. m.*, 48. epigr. (csak Janus verse).

39 Vat. Lat. 1670, f. 119r.

40 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I, 49; V. KOVÁCS, *i. m.*, 12. epigr., 7–12.

41 *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. I, 88, II, 21; V. KOVÁCS, *i. m.*, 432, 448. epigr.

egészségében is megrokkant Janus a valóságban került szembe a háborúval. A jeges Duna mellől a vérben gázoló Mars nagyon is megtapasztalt tetteit kellett volna a poézis szintjére emelni.

Még egyszer, utoljára 1470-ben adatott meg neki, hogy Apollo papjaként verssel mérje össze erejét egy ifjú költővel. Csak az újabban előkerült Sevilla I. kódex őrizte meg két versét is Henricushoz, a germán poétához. Henricus versei egyelőre ismeretlenek, csak Janus válaszverseit ismerjük.⁴² Ezekből annyi tudható, hogy a germán poéta Vitéz Jánost készült egy nagyobb művel dicsőíteni. Janus Henricust kívánta ugyan eligazítani, de tollát elragadta a hév. A hendecasyllabusokból ő írt dicsőítő ódát a főpapra. A második vers, amelyet Henricushoz intéz, már formájában is óda. Janust az ifjú Orpheushoz hasonlította, ez ellen tiltakozik. Biztatja, bátran folytassa a megkezdett utat.

Tu tamen tantam teneris in annis
indolem praefers, fore te poetam
ut rear summum, modo in alta coepto
limite pergas.⁴³

Ő maga a költészet világától már messze került:

Turbidi me sors miseranda regni
tristibus curis tenet involutum
nec sinit dulcis meminisse rhythmos
metraque Phoebus.⁴⁴

A második vers formája elgondolkoztató. Az életműben csak ez az egyetlen lírai alkotás. Mivel válaszvers, föltételezhető, hogy a hozzá intézett mintát követi, úgy, ahogyan ezt a verses levelek íratlan szabálya megkövetelte, amint azt fentebb láttuk. Mégis, az sem zárható ki, hogy a költői pályának épp ez a vers egy fordulója. Amikor a szembesülés a fölemelkedéssel és a hanyatlás beismerése új formát követelt.

Nagyon valószínű, hogy ezek Janus utolsó költői sorai. Az utolsó versek címzettjéről Janus válaszverseiből csak annyit tudunk meg, hogy Henricus germán poéta valahonnan a Rajna vidékéről származott, és 1470-ben még ifjú volt. Annyi bizonyos, hogy a német föld ekkor még nagyon kevés humanista költőt produkált, közöttük Henricus nem található. Ha a helyet és az időt vizsgáljuk, ez leginkább Mátyás király bécsi tartózkodásával hozható kapcsolatba, ahol Janus is jelen volt. Nem könnyen volt azonosítható az ifjú költő a Siegmund von Tirol környezetében tartózkodó Heinrich von Gundelfingenel.⁴⁵ Ő valóban rajnai, Konstanzból száрма-

42 Ifj. HORVÁTH, *i. m.*, 610–611; V. KOVÁCS, *i. m.*, 452–453. epigr.

43 Ifj. HORVÁTH, *i. m.*, 611; V. KOVÁCS, *i. m.*, 453. epigr., 29–31.

44 *Uo.*, 41–44.

45 J. F. RUEGG, *Heinrich Gundelfingen*, Diss. Freiburg (Schweiz), 1910; Dieter MERTENS, *Heinrich Gundelfingen = Verfasserlexikon*, 3, 1981, 306–310.

zott. Heidelbergben a Guarinót mesterének valló Peter Luder tanítványa volt. Majd a freiburgi egyetemen, ahol a humanizmus már ugyancsak otthonra lelt, folytatta tanulmányait. Első mestere, Peter Luder 1470-ben a bécsi egyetemen tűnt föl⁴⁶ – és nagyon valószínű, hogy Vitéz meghívta a pozsonyi egyetemre. Ekkor járhatott Esztergomban is, és vele tanítványa, Henricus. A poéta ugyanis Vitéz építkezéseit magasztalta. 1471-ben Heinrich von Gundelfingen már a freiburgi egyetemen tanított. Először mint „poeta”, majd „in oratoria arte” tanított. Mindkét tárgy a *studia humanitatis* része volt. Jelentős költői művet ugyan nem hagyott hátra, de ismerjük tanári működését. Tanítványai között szép számmal akadtak olyanok, akik a humanizmus jeles képviselőivé váltak. Talán a legnevesebb a Conrad Celtis köré csoportosulók bécsi köre volt.⁴⁷

A Guarino-tanítvány Peter Luder indította útjára az ifjú Henricust. Költői próbálkozásaihoz ő a legkiválóbb Guarino-növendéktől, Janus Pannoniustól kapott bátorítást. Majd tovább az ő tanári működésének eredménye a Sodalitas Litteraria Danubianáig követhető. E bonyolult európai kapcsolatrendszer két véletlen-fönntartotta Janus-vers háttéréből volt kibontható. Így szőtték át a *res publica litteraria* szálai az Alpokon túli Európát is.

Ha egyszer valaki Janus költői világához, vagy egyszerűen csak az e világhoz való viszonyához akar közelebb férkőzni, akkor a költőtársakkal való levelezésben ehhez lépésről lépésre biztos fogódzót talál. Nincs is abban semmi csodálnivaló, hogy éppen e pályatársakkal való kapcsolat dokumentumaiból tudjuk meg a legtöbbet a poétáról és a poézishez való viszonyáról. Csodálatos talán csak az, hogy az emlékek állomásról állomásra fönn is maradtak.

Azt remélem, hogy ez a nagyon töredékes vázlat, amelynek célja egy új humanista műfaj filológiai megközelítése volt, ráirányította a figyelmet a további, elmélyült vizsgálódás lehetőségeire.

46 Frank BARON, *Peter Luder = Verfasserlexikon*, 5, 1985, 954–959; H. REINALTER, *Der Wanderhumanist Peter Luder und seine Beziehungen zu Herzog Siegmund von Tirol*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 26(1973), 148–167; Rudolf KETTEMANN, *Peter Luder = Humanismus in deutschen Südwesen*, hrsg. Paul Gerhard SCHMIDT, Sigmaringen, 1993, 13–34.

47 Ágnes RITÓÓK-SZALAY, *Humanismus-Forschungen in Ungarn nach Schallaburg = Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation*, hrsg. Winfried EBERHARD, Alfred A. STRNAD, Köln–Weimar–Wien, 1996, 165–166.

720010 138344

NEOLATIN IRODALOM EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

Szerkesztette
JANKOVITS LÁSZLÓ
KECSKEMÉTI GÁBOR

JANUS PANNONIUS TUDOMÁNYEGYETEM

PÉCS, 1996

MTAK

0 0007008200 5

015937

ELŐSZÓ
MAGYAROS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 641 487 4

© Jankovits László, Kecskeméti Gábor, 1996

Felelős kiadó: Dr. Barakonyi Károly rektor
Nyomta: Bornus Nyomdaipari Szolgáltató Kft., Pécs

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Könyvtár 9346/19 38 SZ.

Tartalom

Előszó (<i>Jankovits László – Kecskeméti Gábor</i>)	5
RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES	
Humanisták verses levélváltása	7
TÖRÖK LÁSZLÓ	
Adalékok a Guarino da Veronát dicsőítő	
Janus-epigrammák nyelvi-gondolati háttéréhez	17
BODA MIKLÓS	
A „két Róma” vonzásában	
(Adalékok Janus Pannonius Itáliájához)	35
JANKOVITS LÁSZLÓ	
Ad animam suam	
(Janus Pannonius platonikus elégiájáról)	45
MAYER GYULA	
Janus Andreola-epitáfiumának szöveghagyománya	55
MADAS EDIT	
Szent László a középkori magyarországi prédikációirodalomban	63
SARBAK GÁBOR	
Gyöngyösi Gergely prologusai	81
TÓTH TÜNDE	
Balassi, Angerianus és a török bejtek	
(Angerianus <i>Erotopaignionja</i>)	101
ÁCS PÁL	
Attila-kultusz a Báthory-korban	113
KRUPPA TAMÁS	
A Sas és a Sárkányfog	
(Báthory Zsigmond dicsőítése)	121
LÁZÁR ISTVÁN DÁVID	
Szándék és valóság	
(Szántó Arator István műveinek sorsa)	127

SZABÓ ANDRÁS	
Thúri György, a koszorús költő	135
GÁBOR CSILLA	
Káldi György latin forrásai	145
HAVAS LÁSZLÓ	
A honfoglalás és az államalapítás	
Nadányi János organikus történelemfelfogásában	153
KECSKEMÉTI GÁBOR	
Neolatin írók és magyar prédikátorok	
(Teológiai-filozófiai elvek és irodalmi minták a XVII. században)	163
KNAPP ÉVA – TÜSKÉS GÁBOR	
Emblémaelméletek Magyarországon a XVI–XVIII. században	171
SZILÁGYI ANDRÁS	
Orpheus és Amphión	189
BÁRCZI ILDIKÓ	
Elefánt	201
SÁRKÖZY PÉTER	
Közös hazánk: Róma	
(Lászlai János síremlékének tanítása)	205
Névmutató	217